

יחסה של ההסתדרות הציונית העולמית לקהילה היהודית ולתנועה הציונית בארגנטינה 1897-1948

לזכר רפאל ז"ל

כדי לעמוד על הקשר שבין ההסתדרות הציונית העולמית והקיבוץ היהודי בארגנטינה לפני הקמת מדינת ישראל, יש לבחון תהליך שנמשך כחמישים שנה. בדיקה זו מעלה שאלה מרכזיות: מה הייתה הגישה הראשונית של ההסתדרות הציונית אל יהדות ארגנטינה ומה היו הגורמים שקבעו גישה זו ושהביאו לתמורה בה בשנות הארבעים?

א. היישוב היהודי בארגנטינה כמקור לתרומה כספית

במרוצת העשור האחרון של המאה הי"ט ובמקביל לכינוסו של הקונגרס הציוני העולמי הראשון (1897), החלה גם ההגירה היהודית ההמונית לארגנטינה. בעשור זה נקבעו יסודותיה של ההתארגנות הקהילתית: ב-1894 נוסדה בארג' נטינה "החברה קדישא" האשכנזית; החל מ-1897 התקיים קשר מתמיד בין ההסתדרות הציונית העולמית ליהודי ארגנטינה, ובארגנטינה הוקמו אגודות ציוניות שונות, שעל בסיסן נוסדה ב-1913 "הפדרציה הציונית בארגנטינה" (Federación Sionista Argentina), שהוכרה על ידי האקסקוטיבה הציונית כנציגתה הרשמית בארגנטינה. עוד קודם לכן, ב-1906, נוסד הארגון הציוני השני המרכזי, הסניף המקומי של מפלגת פועלי ציון.¹

עד מלחמת העולם השנייה, גדל היישוב היהודי בארגנטינה לכדי 254 אלף נפש. רשת מקיפה של מוסדות וארגונים סיפקו את צרכיו: עזרה סוציאלית, שירותי בריאות, בתי כנסת, קואופרטיבים לאשראי, בנקים, בתי ספר, מרכזי תרבות, מועדונים וכדומה. החשוב מבין המוסדות הללו היה "החברה קדישא",

1. ס. שענקאלעווסקי (טראקטינסקי), די ציוניסטישע באוועגונג אין ארגנטינע פון 1897-1917, פנקס פון דער קהילה אין בוענאס איירעס, בואנוס איירס תשכ"ט, עמ' 101-130: ס. שנקולבסקי (טרקטינסקי), ההתארגנות הציונית בארגנטינה מ"תפארת ציון" ליסוד הפדרציה הציונית (1908-1913), תל אביב תשמ"ג, עמ' סב-פט.

הקהילה. ב-1935 נוסדה "משלחת הארגונים היהודיים בארגנטינה", היא דא"א של כלל הארגונים היהודיים, פרט לאלה שהיו קשורים עם השמאל האנטי-ציוני. בהקמתה ובארגונה של דא"א מילאו נציגי התנועה הציונית תפקיד חשוב.²

היחסים בין ההסתדרות הציונית העולמית לתנועה הציונית המקומית, ובאמצעותה לקהילת ארגנטינה, התבטאו בעיקר בבחירות לקונגרסים הציוניים ובתרומה הכספית. השתתפות ציוני ארגנטינה בקונגרסים הציוניים שקדמו למלחמת העולם השנייה הייתה מצומצמת ולא סדירה, בראש ובראשונה בשל המרחק (יותר משבועיים הפלגה באנייה): רק בשבעה מתוך עשרים אחד הקונגרסים שקדמו למלחמה השתתפו נציגים מארגנטינה. יתר על כן, רוב הנציגים, 16 מתוך 27, לא היו נציגים ישירים של ציוני ארגנטינה, אלא שליחים לשעבר או נציגים של אחת המפלגות הציוניות שנבחרו על סמך הקולות שקיבלה אותה מפלגה בארגנטינה, אבל למעשה לא קיימו כל קשר עם התנועה הציונית בארץ זו. בנוסף לכך, אף שהנציגים הישירים היו דמויות בולטות בציונות המקומית, כדוגמת נחמן גזנג מטעם הפדרציה הציונית או מרדכי רגלסקי מטעם פועלי ציון, השתתפותם בקונגרסים הייתה מוגבלת ביותר. מן הבחינה הזאת לא היה מצבה של יהדות ארגנטינה שונה בהרבה מזה של שלוחה אחרת של התנועה הציונית, שהייתה מרוחקת אף היא מזירת ההתרחשויות של התנועה העולמית, אבל חשובה יותר מבחינת היקף התרומות ואפשרות ההשפעה הפוליטית, והכוונה לדרום אפריקה. עד סוף שנות השלושים כמעט שלא היה ייצוג ישיר בקונגרסים הציוניים לנציגי התנועות הציוניות המקומיות, והנציגים הישירים המעטים שהגיעו לקונגרסים לא השתתפו בהם באופן פעיל.

הנציגים מארגנטינה העידו, שהחשיבות העיקרית של הנסיעות הללו הייתה במפגשים שקיימו עם המנהיגים הציונים ובביקורים בארץ ישראל. נסיעות אלה תרמו במידת-מה להכרת יהדות ארגנטינה על ידי העולם היהודי. נחמן גזנג סיפר, שה"הציונות בנתה את הגשר בינו לבין יהדות העולם, בכך שמיזגה את

2. ת. אבני, יהדות ארגנטינה - מעמדה החברתי ודמותה הארגונית, ירושלים 1972, עמ' 109-33; צבי שכנר, בדרכים לא מקבילות - השוואת תולדות ההתארגנות הקהילתית ביהדות האשכנזית במקסיקו ובארגנטינה, 1930-1957, עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, המכון ליהדות זמננו, ירושלים תשל"ח, עמ' 5-51; S. della Pergola, "Population Trends of Latin American Jewry," *Conference of Jewish Experience in Latin America*, Albuquerque, 12-14 March 1984; סילויה שנקולבסקי (טרקטינסקי), התנועה הציונית והמפלגות הציוניות בארגנטינה (1935-1943), חיבור לקבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ד (להלן: שנקולבסקי), עמ' 27-28.

השבת היהודי-הארגנטיני עם יתר שבטי ישראל.³ ואכן, אין ספק שהפעילות הציונית המקומית והמגע עם המרכזים של הציונות העולמית במשך עשרות שנים תרמו להכרה ביישוב המקומי כגוף המזדהה עם מצוקות העם היהודי והמוכן להעלות את תרומתו למענו. התרומה הייתה כמעט אך ורק כספית. עקב כך, התמקדה עיקר הפעילות של המפלגות הציוניות, של הפדרציה הציונית, שהשתייכה לציונים הכלליים, ושל מפלגת פועלי ציון בארגון מגביות לקרנות הלאומיות ולקרנות הסקטוריאליות של ההסתדרות הציונית. עובדה זו צוינה בדו"חות ובמאונים הכספיים השונים של המפלגות הללו. נושאים אחרים, שהיו חלק אינטגרלי מתכנית הפעולה הציונית – תרבות, חינוך, הסברה – עמדו במקום השני והשלישי בסדר העדיפויות.⁴ העובדה שההתרמה למגביות עמדה במרכז פעילותה של הציונות המקומית, עלתה בקנה אחד עם ציפיותיהם של הגופים המרכזיים בהסתדרות הציונית העולמית. אלה ראו בתנועה הציונית המקומית מנגנון לגיוס כספים, ובקהילה המקומית – מקור להכנסות. במטרה לגייס כספים הגיעו לארגנטינה שליחים של הקרן הקיימת, קרן היסוד וקופת פועלי ארץ ישראל. המוסדות המרכזיים, כמו גם המוסדות המקומיים, היו מודעים לכך, שהצלחת המגביות מותנית לא במעט ברושם שנציג ישיר של ההסתדרות הציונית העולמית יעשה על הציבור המקומי. השליחים היו, בדרך כלל, אנשים בעלי מטען אינטלקטואלי, שנמנו עם הפקידות הבכירה של ההסתדרות הציונית או שמילאו תפקידים במוסדות הארצישראלים. התכונה המשותפת לכולם, שנחשבה כתנאי ראשון להצלחתו של שליח, הייתה כושר הדיבור והשכנוע שלו. נאומי השליחים היו מכוונים להשגת תרומות, ורק בדרך אגב גם הנחילו את האידאולוגיה הציונית. עד סוף מלחמת העולם השנייה לא הגיע לארגנטינה אף מנהיג ציוני מן השורה הראשונה, פרט לנחום גולדמן.⁵ נחום סוקולוב סירב ב־1930 לבקר בארגנטינה. הוא לא ראה שום תועלת פוליטית בנסיעה זו, והסברה, לדעתו לא הייתה נושא שראוי להקדיש לו זמן; רק סכום כסף גדול מובטח מראש היה מצדיק את נסיעתו. ראשי המנהיגים הציונים עצמם הסבירו את אי-היענותם לבקר בארגנטינה בסוף שנות השלושים לרגל מגביות קרן היסוד והכינוסים הקשורים בהן, בקשיים שהיו כרוכים בעזיבת אירופה, שם נדרשה נוכחותם, לפרק זמן של 6-7 שבועות. כך טען ב־1938 בן גוריון, שהוזמן

3. ראה פרוטוקולים של הקונגרסים הציוניים א'-כ"א, שם, עמ' 183-184; ג. שמעוני, דרכה של הקהילה היהודית והתנועה הציונית בחברה הדרום אפריקנית (1910-1948), חיבור לקבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ד (להלן: שמעוני).

4. שנקולבסקי, עמ' 17-25, 87-100.

5. ארתור רופין שהה בארגנטינה כשבועיים בביקור לא רשמי בין התאריכים 7-22 באוקטובר 1935, 3-8 בנובמבר 1935. ראה א. רופין, פרקי חיי, כרך ג', בבניין הארץ והעם, תל אביב תשכ"ח, עמ' 245-250.

לבקר בארגנטינה, וטענה דומה נשמעה שנית, כעבור שנה, כאשר הציונים בארגנטינה ציפו שלארץ זו יגיע חבר ההנהלה הציונית, כמשקל נגד לביקורו הצפוי של זאב ז'בוטינסקי.

אין ספק שקצב המאורעות בזירה המדינית הציונית בשנים 1938–1939, כמו מושב הוועד הפועל במרס 1938 ופרסום הספר הלבן ב־1939, אכן היוו גורם מעכב.⁶ עם זאת, אותו מרחק גיאוגרפי, שכביכול סיכל את בואם של מנהיגים מן השורה הראשונה לארגנטינה, לא מנע את ביקורם בדרום אפריקה. החל משנות העשרים זכתה דרום אפריקה לביקורים של מנהיגים וחברי ההנהלה הציונית כוויצמן, ברודצקי, סוקולוב וקפלן. ההסבר לכך טמון הן בתרומות הגדולות שהעלתה יהדות דרום אפריקה לקרן היסוד (שהיו נמוכות במספרים מוחלטים רק מאלה של ארצות הברית וגדולות מאלה של אנגליה, קנדה ואמריקה הלטינית כולה, וזאת אף שהאוכלוסייה היהודית בדרום אפריקה הייתה קטנה מהקיבוצים היהודיים בארצות הנוכרות), והן בעובדה שדרום אפריקה הייתה חלק מחבר העמים הבריטי. באמצעות הקהילה היהודית קיוותה ההנהלה הציונית להשיג תמיכה מדינית אצל ממשלת דרום אפריקה, ודרכה להשפיע על ממשלת בריטניה.⁷ במלים אחרות, כדאי היה להתגבר על קשיים אויביקטיביים של מרחק ושל פעילות מדינית דחופה, כאשר מדובר היה בהבטחת תרומות נכבדות ובתמיכה מדינית. בארגנטינה, לעומת זאת, חרף העלייה בתרומות לקרן היסוד לקראת סוף שנות השלושים, לא הצדיקו הללו את נוכחותה של אישיות רמת מעלה: לא כל שכן כאשר לא ניתן היה לצפות לתמיכה מדינית, שהרי לארגנטינה לא היו אינטרסים במזרח התיכון, ובנוסף לכך ניהלה מערכת יחסים פוליטיים-כלכלית הדוקה ביותר עם בריטניה.⁸

ב. הדרישה לשינוי ביחסה של ההסתדרות הציונית לקהילות באמריקה הלטינית

בסוף שנות השלושים, כאשר נסתתמו מקורות ההכנסה מאירופה והמוסדות הציוניים חיפשו יותר מתמיד את התרומות של קהילות שלא נקלעו למשבר

6. שנקולבסקי, עמ' 133–136; ו. מירלמן, הפעולה הציונית בארגנטינה למן הצהרת בלפור ועד 1930. פרקי מחקר בתולדות הציונות, ירושלים תשל"ו, עמ' 212–214; א. מבש"ן אל ברודצקי, 24 בינואר 1938, הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ) Z4/10156; ברודצקי אל מבש"ן, 22 בפברואר 1938, שם; מבש"ן אל הנטקה, 9 בפברואר 1940, שם, Ch. Weizmann, *Letters*, Jerusalem 1979, Vol. XIX, pp. 216, 223–224; A5/389.

7. שמעוני, עמ' 294–295, 299–300, 327–351; נסיעה מאנגליה לדרום אפריקה ארכה כשבועיים. אין הבדל משמעותי במשך הנסיעה בין העשור השני, השלישי הרביעי של המאה שלנו.

8. A. Ciria, *Parties and Power in Modern Argentina (1930–1946)*, Albany 1974, pp. 224–250; שנקולבסקי, עמ' 88, 170.

האירופי, החל להסתמן בהדרגה שינוי בעמדתה של ההסתדרות הציונית העולמית כלפי הציבור היהודי בארגנטינה. שינוי זה מצא את ביטויו הראשון בהגדלת מספר השליחים המשוגרים לארגנטינה. משנת 1935 ועד הקמת המדינה פעלו בארגנטינה סך הכל 22 שליחים. 18 מתוכם הגיעו אליה רק לאחר פרוץ המלחמה.⁹ אולם השינוי היה איטי ביותר. עוד בסוף שנת 1938, כאשר פנו מנהיגי הפדרציה הציונית בארגנטינה אל הנהלת ההסתדרות הציונית וביקשו, שלאור מצבה של יהדות אירופה מחד, ופוטנציאל העזרה הטמון ביישוב היהודי בארגנטינה מאידך, יישלח לארגנטינה שליח, שידריך את הקהילה הצעירה וחסרת הניסיון, שטרם התגבשה בה מנהיגות מקומית, התעלמה ההנהלה הציונית לחלוטין מהבקשה ובתשובתה התייחסה אך ורק לבעיות של קרן היסוד.¹⁰ כלומר, בסוף 1938 ובתחילת 1939 עדיין ראתה ההנהלה הציונית בקהילת ארגנטינה בראש ובראשונה יעד למגביות ולתרומות.

בניגוד לכך, השליחים שפעלו בארגנטינה החלו להבין בהדרגה, כי יש צורך לשנות את יחסה של ההסתדרות הציונית ליהדות ארגנטינה. אלה, ובראשם שליח הקרן הקיימת, נתן ביסטרציקי, גרסו כי יש להרחיב את מעגל הפעילות ולהקדיש את עיקר המאמץ לענייני ארגון, הסברה ותעמולה ציונית. ביסטרציקי פעל בארגנטינה מסוף 1941 עד אפריל 1943, וחזר לכמה חודשים במחצית השנייה של 1945. בהבדל מן השליחים שקדמו לו, ראה ביסטרציקי בחינוך הציוני את מטרתו העיקרית, ואילו בגיוס כספים למען קק"ל רק פועל יוצא מחינוך זה. התכנית החינוכית שהתווה הקיפה את שבע תנועות הנוער שפעלו בארגנטינה, את ההסתדרות הנשים הציונית - וי"צ, את בתי הספר היהודיים, ארגונים ציוניים שונים ומתנדבים שגייס בפריפריה הציונית. ביסטרציקי הנהיג בארגנטינה את השיטות שהיו נהוגות במרכזים היהודיים צפופי האוכלוסין שבפולין: סמינרים רעיוניים, קורסים להכשרת מדריכים, תכניות מיוחדות לבתי ספר, פרסומים בשפת המדינה ועוד. פעילותו הייתה בגדר מהפכה בתכנית הפעולה של ההסתדרות הציונית בארגנטינה ונשאה גם פרי כלכלי: עלייה של 250 אחוז בהכנסותיה של הקרן הקיימת.¹¹

9. שנקולבסקי, עמ' 137; א.ל. לויטרכך אל מבש"ן, 10 במאי 1940, אצ"מ S5/483; הנהלת קרן היסוד אל מבש"ן, 10 ביולי 1940, שם, KH4B/597; א. שיל אל ד. דובקין, 14 באוקטובר 1947, שם, S86/68; ו. אורי זו. חביב אל א. דובקין, 29 במרס 1948, שם; מבש"ן אל נ. גולדמן, 13 בפברואר 1946, שם, Z5/1087; לויטרכך אל ד. אוסטר, י. בורלא וא. קרול, 23 במאי 1947, שם, S5/722; הנהלת קק"ל בואנוס איירס אל ש. פרלה, 12 ביולי 1946, שם, KLL7.
10. הפדרציה הציונית בארגנטינה אל האקוטיבה של ההסתדרות הציונית העולמית, 30 בדצמבר 1938, אצ"מ S5/389; הנהלת קרן היסוד אל הפדרציה הציונית בארגנטינה, 13 בפברואר 1939, שם.
11. שנקולבסקי, עמ' 141-144.

לאחר ניסיון של שנה בארגנטינה, בסוף 1942, הביע ביסטריצקי את דעתו על המצב של הציונות המקומית ועל יחסם של המוסדות המרכזיים אליה. במכתב ליצחק גרינבוים כתב, כי

אין "שקל" בארגנטינה מפני שאין כאן תנועה ציונית ראויה לשמה, לא מבחינה של תנועה, לא מבחינה של הסתדרות. ההזנחה של עשרות שנים שהזנחנו את יישובי אמריקה הלטינית בכלל ואת ארגנטינה בפרט: היחס אל היישובים האלה כאל "קולוניות", שמתעניינים בהן רק במידה שגובים מהן מס לאומי. פעולת שליחינו הגדולים והקטנים, שהייתה על פי רוב רק פעולה חטופה ואך ורק לתכלית של מגביות. [...] בארצות הללו תלויה עתה מחצית התקווה של העם ושל הציונות, ואנו שזרענו הבל – קוצרים עתה הבלים [...] ההנהלה הציונית חייבת לשלוח לכאן אדם, בתפקיד אחד מסוים של הבראת התנועה הציונית, להקמת ליכוד ציוני על יסוד של תכנית קונסטרוקטיבית של פעילות ציונית מחודשת. לדעתי, יש צורך לכנס בהקדם כינוס ציוני על-מפלגתי כדי להעלות על הפרק את כל הפרובלמטיקה של התנועה וההסתדרות הציונית, ולעורר תנועה של התחדשות כשם שעשיתי השנה למען הקק"ל.

את איגרתו סיים באזהרה:

הנני אומר לך, ועל ידך לשאר חברי האקזקוטיבה: היוזרו ביישובים של אמריקה הלטינית. התעוררו, לפחות עתה, לתקן על ידי פעולה מחושבת מה שהזנח במשך שנים. אם לא כך, נעמוד בשעת ההכרעה לפני יישובים שלא נוכל לקבל מהם אפילו מעט מאותה העזרה הפוליטית והחומרית שיש בכוחם להגיש לציונות ולבניין הארץ.¹²

הנקודות הבולטות במכתב הן מצד אחד התוכחה על הזלזול של ההנהלה הציונית בקהילות המרוחקות שבדרום אמריקה, ומצד שני הדרישה לשינוי היחס אליהן. ביסטריצקי נימק את תביעתו בשתי סיבות הקשורות זו בזו: חשיבותן הגדלה של קהילות דרום אמריקה, ובמיוחד ארגנטינה, עם חורבן היישובים באירופה, והתרומה שהן מסוגלות לתרום לבניין ארץ ישראל. הפתרון שהציע הוא מינוי שליח מיוחד שיעסוק בארגון ויפעל למען חינוך ציוני: כלומר, סוג חדש של שליח שאינו מטפל עוד בתרומות אלא בבניין תשתית אידאולוגית לתנועה המקומית. ביסטריצקי שם את הדגש על הנזק הנגרם לתנועה הציונית מהמשך המצב הקיים, אך לא התייחס להתמעטות היהודים עקב התבוללות. גם ד"ר אברהם מבש"ן, הנציג הקבוע של קרן היסוד, וד"ר א.ש. יוריס, שליח קרן היסוד החל מ-1937 וחבר פועלי ציון, הגיעו באותה תקופה למסקנה, שאין

12. נ. ביסטריצקי אל י. גרינבוים, 29 בדצמבר 1942, אצ"מ S5/720.

להמשיך עוד בתכנית פעולה המושתתת אך ורק על תרומות. יוריס ראה את עצמו בראש ובראשונה כתעמלן של הרעיון הציוני, בעוד שבגיוס תרומות ראה תפקיד משני. הוא גרס, שרק תרומה מתוך הכרה יכולה להביא לתוצאות חיוביות לטווח ארוך.

עמדה דומה נקט גם לייב יפה, מנהל קרן היסוד, ששב וביקר בארגנטינה ב־1942, תשע עשרה שנה לאחר ביקורו הראשון. ליפה הייתה ראייה כוללת של הבעיה, והוא ביטא בדרכים שונות את הצורך הדחוף לחזק את היישוב היהודי בארגנטינה כשלעצמו, על כל מה שמקופל בחיזוק זה: חינוך, תעמולה, ארגון. כל אלה, כשלב הכרחי מוקדם לעבודה ציונית יסודית; יפה גרס, כי בלי לחזק את היהדות "לא יהיה אל מי לפנות ועם מי לדבר".¹³⁷

ג. עליית חשיבותן של ארצות אמריקה הלטינית למדיניות הציונית

אף שהמפנה ביחס לקיבוץ היהודי בארגנטינה נבע בעיקר מן הצרכים הפנימיים של התנועה הציונית, תרם גם גורם חיצוני לחיזוק מגמה זו. אחרי כניסתה של ארצות הברית למלחמה, בדצמבר 1941, גדלה חשיבותן של מדינות אמריקה הלטינית לגבי התנועה הציונית, במיוחד לאור ההשפעה הצפויה להן בסוף המלחמה, עם כינוסה של ועידת שלום, שבה סביר היה להניח שיידונו בין השאר גם בעיותיו של העם היהודי. הארגון שקדם להסתדרות הציונית בשינוי יחסו כלפי קהילות אמריקה הלטינית עקב שינויים במערך הפוליטי, היה הקונגרס היהודי העולמי אשר העביר את מרכזו מג'נבה לניו יורק ב־1940. הקונגרס היהודי העולמי זימן ועידה פאן אמריקנית, במטרה לאחד את הקיבוצים היהודיים ביבשת ולהבהיר להם את חשיבותם ואת מקומם לאור התרחשויות בעולם היהודי. "הקונגרס היהודי הפאן אמריקני" התכנס בעיר בולטימור בימים 25-27 בנובמבר 1941, כשבועיים לפני ההתקפה על פרל ריבור וכניסת ארצות הברית למלחמה וקודם שנודעו בעולם החופשי ממדי שואת יהודי אירופה. יזמה זו של הקונגרס היהודי העולמי תאמה את מדיניות "השכן הטוב" (Good neighbor) של הנשיא רוזבלט, אשר דגלה בשיתוף פעולה רב צדדי בין ארצות היבשת, ואת הפעילות המדינית של הציונות האמריקנית אשר קיבלה תנופה חדשה החל מראשית 1941. בקונגרס השתתפו נציגים משש עשרה ארצות. הקיבוץ היהודי בארגנטינה שלח תשעה מהאישים הבולטים שבו, רובם ציונים פעילים. בקונגרס השתתפו נחום גולדמן, דוד בן גוריון וסגן מזכיר המדינה של ארצות הברית, סמנר וולס. הנושאים שנדונו בו היו מדיניות בריטניה בארץ ישראל, בעיית הפליטים, והתגברות האנטישמיות באמריקה הלטינית.

137. שנקולבסקי, עמ' 146, 149-150, 152-153, 156.

בהבדל מן ההשתתפות הסבילה של נציגי ארגנטינה בקונגרסים הציוניים, השתתפותם בקונגרס בבוולטימור הייתה פעילה ביותר. ד"ר נחום גולדמן, ראש המשלחת, דיבר על מצב היהודים בארגנטינה ועל האנטישמיות המקומית הגוברת עקב השפעות נאציות. מרדכי רגלסקי תבע להגביר את שיתוף הפעולה התרבותי בין הקיבוצים היהודיים השונים ביבשת, ונתמך גונג הדגיש בהרצאתו, שהפתרון היחיד לבעיה היהודית היא ארץ ישראל.

כינוס זה היווה נקודת מפנה באשר למעמדה של יהדות ארגנטינה בקהילה הציונית העולמית. הייתה זו הפעם הראשונה שנציגיה הופיעו בפומבי על במה בינלאומית והצהירו על נכונות הקיבוץ היהודי בארץ זו ליטול על עצמו אחריות לגורל היהודי. בדיעבד נתברר, שחשיבות ההתכנסות האמורה לא הייתה רבה, שכן חלק מההחלטות שנתקבלו בה לא היו אופרטיביות. מאידך, מבחינת תוכן ההחלטות שהתקבלו בנוגע לארץ ישראל ותפקיד התנועה הציונית – ארגון כוח לוחם יהודי וייסוד קהילייה יהודית בארץ – ניתן לראות בקונגרס זה מעין "חזרה כללית" לקראת ועידת בילטמור המפורסמת, שהתכנסה כעבור חמישה חודשים, במאי 1942. תכנית בן גוריון, שהתקבלה בבילטמור, חזרה למעשה על החלטות שנתקבלו בקונגרס היהודי הפאן אמריקני. למרות היות הקונגרס היהודי העולמי גוף נפרד מן ההסתדרות הציונית, הקשר הפרסונלי והאידיאולוגי – מבחינת מנהיגיהם של שני הגופים – מאפשר להסיק שעיקר חשיבותו של הקונגרס בבוולטימור מבחינת יהדות ארגנטינה טמונה בכך, שהייתה זו הפעם הראשונה שהתנועה הציונית עשתה מאמצים לגייס את ארצות אמריקה הלטינית ואת הקיבוצים היהודיים שבהן למען יתמכו במדיניות ההסתדרות הציונית.¹⁴ ב-1943 נעשה ניסיון נוסף, שנכשל, לכנס קונגרס ציוני באמריקה הלטינית. את ההצעה העלו ד"ר מבש"ן וא. ארדיטי, השליח הספרדי היחיד שפעל אז בארגנטינה. הללו קיוו, שבאמצעות הקונגרס יוכלו להשפיע על דעת הקהל ועל ממשלות המדינות השונות, ולהביא לשיגורו לדרום אמריקה של שליח קבוע מטעם המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. ארדיטי גם חזר על הצורך בביקור של חבר ההנהלה הציונית, כדי שיעמוד מקרוב על בעיות הציונות המקומית ויתווה את השיטות שיש לנקוט כדי להפיק תועלת מ"שבט לא מנוצל זה."¹⁵

14. שם, עמ' 186-188. נציגים של ארגנטינה השתתפו גם בקונגרס היהודי העולמי באטלנטיק סיטי בנובמבר 1944; ראה ספרדירדן אל לויטרבך, 22 בנובמבר 1944, אצ"מ Z5/2424; ז. לקוויר, תולדות הציונות, ירושלים תשל"ז, עמ' 429.

15. שנקולבסקי, עמ' 151, 188-189; א. ארדיטי אל לויטרבך, 22 בפברואר 1943, אצ"מ Z4/10156; מבש"ן אל לויטרבך, 23 בדצמבר 1942, שם, S5/720.

ד. ראשית התמורה – יסוד המחלקה לאמריקה הלטינית של הסוכנות היהודית

בשנתיים האחרונות למלחמה חזרו והועלו תביעות לשנות את היחס כלפי הקיבוצים היהודיים באמריקה הלטינית, ובמיוחד כלפי יהדות ארגנטינה. לייב יפה דיבר על תרומתה של ארגנטינה והשווה אותה לזו של כלל אמריקה הלטינית. ד"ר מ. טראוב הגיש דין וחשבון מפורט על ביקורו בארגנטינה ב־1944. בדו"ח זה טען, שהקהילה הארגנטינית, לאור גודלה, תיהפך לאחד ממרכזי התפוצות, ובתור שכזו יש להשקיע מאמצים כדי להדק את קשריה עם ארץ ישראל. טראוב הדגיש את הצורך בשיגור שליחים שיעסקו אך ורק בארגון ובחינוך. המנהיגים המקומיים פנו אף הם בעניין זה למחלקת הארגון של ההסתדרות הציונית.¹⁶

מחלקת הארגון התעלמה מן הפניות הראשונות. ייתכן שלא ייחסה להן חשיבות, משום שהייתה שבויה בראייתה ה"מסורתית" את הציונות בארגנטינה. מאוחר יותר החלה המחלקה להתחשב בבקשות הללו. ביטוי לכך אפשר למצוא בהתכתבותה עם ארגנטינה וכן במכתביה ל"ועד החירום לעניינים ציוניים" (Emergency Committee for Zionist Affairs) בניו יורק ולמרכז פועלי ציון בארצות הברית בה מובעת חרטה על חוסר התעניינות במצב הציונות בארצות אמריקה הלטינית פרט לענין המגביות.¹⁷ ביטוי נוסף למפנה אפשר לראות בפתיחת המשרד של קרן היסוד לאמריקה הלטינית בבואנוס איירס בשנת 1941 ובייסוד לשכת הקרן הקיימת לאמריקה הלטינית ב־1943.¹⁸ בלי להיכנס ולבדוק מה הייתה חשיבותם הממשית של המרכזים הללו, אין ספק שעצם הקמתם מעידה על המשקל הגובר שיוחס באותה תקופה ליבשת ולקיבוץ היהודי בארגנטינה. עם זאת, סברו במוסדות המרכזיים, שארצות הברית היא המקום המתאים לרכז ממנו את הפעילות באמריקה הלטינית, הן בשל חשיבותה המדינית והן בשל קרבתה לאמריקה המרכזית ולצפון אמריקה הדרומית.¹⁹

ב־1944 החליטה מחלקת הארגון עקרונית כי יש צורך במינוי שליחים שיקדישו את זמנם לפעולות חינוך והסברה. הוצע שבירושלים, ניו-יורק,

16. M. Traub, Report on Argentinian Jewry, אפריל 1944, עמ' 13-14, אצ"מ S25/5298; יפה אל מחלקת הארגון של ההסתדרות הציונית, 21 בדצמבר 1943, שם, S5/720; הפדרציה הציונית בארגנטינה אל האקזקטיבה של ההסתדרות הציונית, 7 ביוני 1944, שם.

17. שנקולבסקי, עמ' 185-186; לויטרבך אל מזכירות ועדת החירום לעניינים ציוניים, 31 בינואר 1941, אצ"מ S5/481.

18. שנקולבסקי, עמ' 186.

19. ל. יפה אל מחלקת הארגון של ההסתדרות הציונית, 21 בדצמבר 1943, אצ"מ S5/720; ראה גם לויטרבך אל ר. ספרדיירדן, 22 במאי 1944, שם, Z55/2424.

ובאנוס איירס יכשירו מדריכים ומורים לעברית ושכירת ארגנטינה תיפך למרכז הפצה של פרסומים ציוניים עבור כל היבשת.²⁰ בסוף 1943 נוסדה המחלקה לאמריקה הלטינית של הסוכנות היהודית בניו יורק.²¹ עם היווסדה הועמדה בראשה רחל ספרדיירדן.²² בסוף 1945 נתמנה לתפקיד זה בווינגטון משה טוב, צעיר יליד ארגנטינה, שמאחוריו הייתה פעילות ציונית ענפה. בין היתר, שימש טוב כנשיא "מכבי" המקומי ומזכיר דא"א.²³

תפקידה העיקרי של המחלקה לאמריקה הלטינית היה ליצור קשר עם פוליטיקאים ואינטלקטואלים לא יהודים בארצות אמריקה הלטינית, כדי לזכות בתמיכתם במאבק הציונות למען ארץ ישראל, ולהביא לייסוד "ועדים למען ארץ ישראל" (Comités pro Palestina). למשימה זו רתמה המחלקה פעילים ציונים מקומיים. כדי לתת לפעילות זו תנופה, הפיצה המחלקה באורח שוטף חוזרים על המצב בארץ ישראל ועל מדיניות בריטניה בהקשר הארצישראלי. כמו כן פרסמה באופן סדיר חומר הסברה בספרדית וביידיש. המחלקה בארצות הברית עבדה בתיאום עם מחלקת הארגון בירושלים.²⁴ פעילותה קיבלה משנה תוקף מ-1945. ועידת האומות המאוחדות בסן פרנסיסקו במאי 1945 הוכיחה בבירור את חשיבותה של אמריקה הלטינית והעלתה את החשש, שגוש המדינות הלטינו-אמריקניות יפול תחת השפעתו של הגוש הערבי. הוועידה שכנעה סופית את המוסדות המרכזיים של התנועה הציונית, שיש צורך בפעילות ישירה ביבשת הלטינו-אמריקנית.²⁵

20. לאוטרבך אל ספרדיירדן, 28 באפריל 1944, שם Z5/2424.
21. חוזר חתום ע"י נ. גולדמן, 10 בדצמבר 1943, שם Z5/737.
22. רחל ספרדיירדן הייתה ילידת הארץ אשר התגוררה באמריקה הלטינית ובארצות הברית. בתפקידה הייתה כפופה לנ. גולדמן. ראה ספרדיירדן אל נ. גולדמן, 12 בפברואר 1943, שם.
23. מ. טוב היה כפוף לאליהו אפשטיין (אילת). א. אפשטיין אל ל. יפה, 15 במרס 1946, שם, S25/2037; מבש"ן אל לויטרבך, 20 באפריל 1946, שם, S5/721; *Mundo Israelita*, Agasajo la Asociacion Macabi a Su Presidente, Sr. December 29, 1945, p. 10. Moises Toff con motivo de su viaje a la Union M. Tov, *El*: וראה ספר הזיכרונות: M. Tov, *El murmullo de Israel*, Jerusalem 1983, pp. 17, 43 (להלן: טוב).
24. סדר היום של ישיבת ייסוד המחלקה, 16 בנובמבר 1943, אצ"מ Z5/737; פרוטוקול של ישיבת המחלקה, 18 באפריל 1944, שם; ראה התכתבות בין ב. גולדמן ור. ספרדיירדן ללויטרבך במשך 1944, שם, Z5/2424; ספרדיירדן אל לויטרבך, 24 באפריל 1944, שם; ראה חוזרים, שם, Z5/373. ראה גם E. Kaufman, Y. Shapira, J. Barroni, *Israel-Latin American Relations*, New Brunswick 1979, pp. 94-96 (להלן: קאופמן, שפירא ובררומי).
25. א. אפשטיין אל ל. יפה, 15 במרס 1946, אצ"מ Z25/2037. ראה גם קאופמן, שפירא ובררומי, עמ' 92-93.

ה. המחלקה לאמריקה הלטינית ופעילות ציוני ארגנטינה

למרות החששות מצד המוסדות הציוניים, שהמשטר הצבאי שקם אחרי המהפכה של יוני 1943, וממשיכו, משטרו של הנשיא חואן ד. פרון (Juan D. Peron) יערימו מכשולים בפני הפעילות הציונית, המשיכה זו להתנהל כסדרה.²⁶ האישי שייצג את ההסתדרות הציונית בארגנטינה היה ד"ר א. מבש"ן. בשנים 1944-1947 ארגן בשיתוף עם "המועצה הציונית העליונה" (Consejo Central Sionista) - ארגון הגג של הארגונים הציוניים בארגנטינה, שנוסד ב-1943 - ודא"א עצרות מחאה כנגד מדיניות בריטניה בארץ ישראל, ודאג שאירועים שהתרחשו בארץ זכו לסיקור נרחב בעיתונים החשובים בארגנטינה. כן טיפל בתרגום ספרים בנושאי ארץ ישראל והבעיה היהודית ובהפצתם בין נציגים דיפלומטיים ואישי ציבור בארצות אמריקה הלטינית.²⁷ אף שמאחורי כל הפעילויות הללו עמדו כביכול המועצה הציונית העליונה ודא"א גם יחד, נעשתה העבודה המעשית ברובה הגדול על ידי מבש"ן עצמו.

דא"א, בהיותה מונחית על ידי אלמנטים ציוניים, נתנה גיבוי רב ערך לפעילויות אלה ונציגים מטעמה נאמו בכל עצרת. בניגוד לכך, המועצה הציונית העליונה לא מילאה בשנים הראשונות לקיומה את הציפיות שתלו בה. הרעיון - להפוך אותה לארגון דוגמת "ועד החירום לעניינים ציוניים" שפעל בניו יורק וניהל הסברה ציונית בקרב יהודים ולא יהודים - לא יצא לפועל; גרמו לכך חוסר כוחות מתאימים, סכסוכים בין מפלגתיים במועצה עצמה וחוסר תקציב כרוני.²⁸ כלומר, אף שהייתה זו המועצה שאמרה הייתה לטפל בפעילויות הקשורות במישרין למדיניות הציונית, היא מילאה תפקיד שווה ערך או אף פחות חשיבות

26. ראה, לדוגמה, לויטרכך אל גולדמן, 6 בינואר 1944, אצ"מ Z5/2424; א. ארדיטי אל ל. יפה, 13 בנובמבר 1943, שם, Z4/10156. נראה שהבעיה העיקרית שעמדה בפני הפעילות הציונית הייתה איסור השימוש ביידיש באספות פומביות או הצורך ברישיון מיוחד. ראה, לדוגמה, מבש"ן אל טוב, 3 במרס 1947, שם, Z5/3469. ראה גם חיים אבני, אמנציפציה וחינוך יהודי - מאה שנות ניסיונה של יהדות ארגנטינה 1884-1984, ירושלים תשמ"ו (להלן: אבני), עמ' 91-93.

27. גולדמן אל מבש"ן, 16 באוקטובר 1945, אצ"מ Z5/373; מבש"ן אל גולדמן, 2 בנובמבר 1945, שם, Z5/1087; מבש"ן אל טוב, 5 במרס 17 בפברואר 1947, שם, Z5/3469. על ספרים ופרסומים ראה, לדוגמה, מבש"ן אל טוב, 24 בפברואר 1947, שם, Z5/3469; טוב אל מבש"ן, 17 במרס 1947, שם. על א. מבש"ן ראה הערה 13.

28. מבש"ן אל ברודצקי, 15 ביולי 1945, אצ"מ Z4/10156; המועצה הציונית העליונה אל מבש"ן, 1 בנובמבר 1945, שם, Z5/1087; מבש"ן אל גולדמן, 22 ביוני 1945 בנובמבר 1945 21 באוגוסט 1946, שם; מבש"ן אל גולדמן, אפריל 1946, שם, Z5/721; משה טוב אל מבש"ן, 5 17 במרס 1947, שם, Z5/3469; מבש"ן אל מחלקת הארגון, 8 באוגוסט 1947, שם, Z5/772. ראה גם, לדוגמה, פרסומים ומודעות בכתבי העת "די אידישע וועלט", "אינווער צייט", *Mundo Israelita*, מן השנים 1944-1947.

מזה של דא"א. הזדמנות למועצה להוכיח את יכולתה להתגבר על קשייה הייתה בעת ארגון "הקונגרס הציוני הראשון באמריקה הלטינית". עבודת ההכנה בוצעה בשיתוף פעולה מלא עם המחלקה לאמריקה הלטינית ועם ד"ר מבש"ן. מכיוון שהקונגרס התכנס במונטבידיאו, בירת אורוגוואי, לא התקבל על הדעת שארגון הגג של הארגונים היהודיים בארגנטינה, דא"א, עם כל חשיבותו, יהיה בין מארגניו. בנוסף לכך, מפאת אופיו חייב היה הקונגרס להתנהל על טהרת הציונות, כך שדא"א לא יכולה הייתה להימנות עם יוזמיו ומארגניו. "הקונגרס הציוני הראשון באמריקה הלטינית" התכנס ב-10-15 במרס 1945 בהשתתפות 330 נציגים מארגנטינה, אורוגוואי, צ'ילה, פרו, בוליביה ואקוודור. אף שעצם כינוסו העיד על שינוי ביחסם של המוסדות הציוניים כלפי יהדות אמריקה הלטינית והגם שבעת ההכנות הודגש הצורך בהשתתפותם של מנהיגים ציוניים בכירים, נעדרו ממנו אפילו אלה שבאותה עת חיו או שהו בארצות הברית, כדוגמת סטפן וייז, קורט בלומנפלד או לייב יפה. עובדה זו יצרה את הרושם שלמרות התמורה, חשיבותה של אמריקה הלטינית עדיין פחותה יחסית. בקונגרס השתתפו אידה סילברמן, פעילה ציונית מארצות הברית, ורחל ספרדיירדן. הקונגרס זכה להדים נרחבים גם בציבור היהודי וגם בציבור הכללי, במיוחד בקרב האינטלקטואלים. בין המוזמנים בלט סגן נשיא אורוגוואי, ד"ר א. גואני (A. Guani). בישיבות הקונגרס נדונו מצב העם היהודי אחרי המלחמה ויצירת קהילייה יהודית בארץ ישראל ברוח החלטות ועידת בילטמור (1942). נציגי ממשלת אורוגוואי הביעו בפומבי את תמיכתם ברעיונות הציוניים וחזרו על הצעת קובה, שהתקבלה ב"ועידה הבין אמריקנית על מלחמה ושלום" שהתכנסה במכסיקו שבועות מספר לפני כן, בפברואר 1945; בוועידה זו הציעה קובה לתמוך בהקמת קהילייה יהודית בארץ ישראל. בהצעה זו תמכו כל המדינות המשתתפות, פרט להונדורס.

למארגני הקונגרס במונטבידיאו הייתה הרגשה שזכו בהצלחה מדינית ניכרת. על סדר הים הועלו גם נושאים חיוניים ביותר לפיתוח פעילות ציונית: תעמולה, הסברה, תרבות וחינוך. לשם העמקת הפעילות הזאת, הוצע להקים בבואנוס איירס לשכה ציונית מרכזית לאמריקה הלטינית.²⁹

29. ספרדיירדן אל מבש"ן, 25 באוקטובר ו-30 בנובמבר 1944, אצ"מ S/720; המועצה הציונית העליונה אל ספרדיירדן, 10 בנובמבר 1945, שם; לויטרבך אל ספרדיירדן, 25 בדצמבר 1944, שם, Z5/2424; הקונגרס הציוני הראשון בדרום אמריקה אל האקווקטיבה בלונדון, 29 בדצמבר 1944, שם, Z4/10156; הנטקה אל א. קפלן, 12 בינואר 1945, שם, S53/475; מחלקת הארגון של המחלקה המדינית, 7 באוגוסט 1945, שם, S25/2037; "Con la participacion de 330 delegados se efectuó en Montevideo el 1er Congreso Sionista Latino Americano", *Mundo Israelita*, March 17, 1945, p. 6-7; ראה גם קאופמן, שפירא ובר-רומי, עמ' 96.

בקשר לוועידת מקסיקו, ההצעה של קובה לא נתקבלה במליאה כי הנושא לא נגע ליבשת אמריקה. על ועידה זו ראה *Mundo Israelita*, March 24, 1945, Sobre el porvenir de

פורום אחר, שבו נשמע קולה של הציונות הארגנטינית, בשמה ובשם יהדות אמריקה הלטינית כולה, היה הקונגרס הציוני הכ"ב, שהתכנס בבזל בדצמבר 1946. קונגרס זה היה הראשון אחרי המלחמה, והורגש בו חסרונה של ציונות אירופה שנשפתה בשואה. עובדה זו הביאה לעליית חשיבותם של הצירים מארצות אמריקה הלטינית. בניגוד לקונגרסים שלפני המלחמה, חמישה מתוך שבעה הנציגים של ארגנטינה היו פעילים מקומיים. ד"ר מבש"ן ומ. רגלסקי נאמו בוויכוח הכללי. מבש"ן התייחס לתרומה הכספית של קהילות אמריקה הלטינית ולהשפעתן על דעת הקהל בנוגע להתנגדות למדיניות הבריטית בארץ ישראל. הוא דיווח על כינונם של "ועדים למען ארץ ישראל" בקרב אינטלקטואלים לא יהודים. רגלסקי דיבור בשם קיבוצים יהודים רחוקים, שאף שאין להשוות את מצבם לזה של יהודי אירופה אחרי המלחמה, זקוקים הם לחסותה של מדינה יהודית, בעיקר בשל התגברות הפאשיזם.³⁰

הגם שהשתתפותם של נציגי ארגנטינה לא הייתה בעלת משקל של ממש בקונגרס, היא היוותה נדבך נוסף בתהליך שינוי היחס כלפי הציונות הלטינו-אמריקנית.

הניסיונות הראשונים לכונן בארגנטינה "ועד למען ארץ ישראל" נעשו עוד ב-1944, אלא שאלה נכשלו, ככל הנראה בשל המצב הפוליטי הבלתי ברור ששרר אז במדינה. רק באוגוסט 1946, עם התייצבותו של המשטר אחרי בחירתו של הנשיא פרון, קרם הוועד עור וגידים. נשיא הכבוד שלו היה אחד מגדולי משוררי ארגנטינה, ארתורו קאפדבילה (Arturo Capdevila), וכיו"ר שימש ד"ר ליאנדרו בניטס פיריס (Leandro Benitez Piriz), איש המפלגה הפרונית-סית השלטת.³¹ הוועד עמד בקשר ישיר עם נציג המחלקה לאמריקה הלטינית

Eretz Israel nos trae un mensaie optimista la senora Rachel Yarden; Primer Congreso Sionista Latino-americano, *Informe General*, Buenos Aires 1946; H. H. Davis, *Latin American Diplomatic History*, p. 106, 111, 116, Louisiana State University Press, 1977, p. 233, 258; M.R. Martin, *Encyclopedia of Latin-American History*, Indianapolis 1968, p. 84.

30. הקונגרס הציוני הכ"ב, דין וחשבון סטנוגרפי. נציגי ארגנטינה היו: ברטה גרשונוף ושמואל רבינוביץ מסיעת הציונים הכלליים (עמ' ט"ז בדו"ח). משה קוסטרניסקי ומרדכי רגלסקי מאיחוד עולמי פ"צ-התאחדות (עמ' י"ז); חיים פינקלשטיין מאחדות העבודה-פ"צ (עמ' י"ט), וכן א. מבש"ן מסיעת הציונים הכלליים, שייצג את אורוגוואי (עמ' ט"ו). דברי מבש"ן ורגלסקי, עמ' 281–283, עמ' 272–274. ראה גם דברי חיים פינקלשטיין המצדד בהקמת קתדרה ליידיש באוניברסיטה העברית, שם, עמ' 444. ש. רבינוביץ ומ. רגלסקי נבחרו כמ"מ בוועד הפועל, שם, עמ' 534–535.

31. מבש"ן אל גולדמן, 5 במרס 1944, אצ"מ Z5/737; אפשטיין אל יפה, 15 במרס 1946, שם, S25/2037; הפרסום הראשון על הקמת הוועד וקריאה להצטרף אליו היה בעיתון *La Prensa* ב-8 בפברואר 1946 (ראה תרגום לאנגלית של הפרסום, 18 בפברואר 1946, אצ"מ Z5/1087). בראש הוועד אמר היה לעמוד המנהיג הסוציאליסטי הוותיק, המקורב לציונות, א. דיקמן, אולם לאחר נסיעה לאנגליה בתמיכת הסוכנות היהודית, חזר כתומך

בבואנוס איירס. בהופעותיו הפומביות, בעצרות ובארוחות לכבוד אישים רמי מעלה, שיתפו פעולה עם הוועד דאי"א והמועצה הציונית העליונה. על פי הנחיותיו של משה טוב, פעלו יו"ר הוועד, נציג הסוכנות ד"ר מבש"ן ויו"ר דאי"א, ד"ר משה גולדמן, במשרד החוץ הארגנטיני ואצל נשיא המדינה, כדי להשיג את תמיכתה של ארגנטינה בעמדה הציונית בעצרת האו"ם. טוב עצמו ביקר בארגנטינה באוגוסט 1946. מחלקתו התעלמה מן המועצה הציונית העליונה ומן התפקיד שהייתה אמורה למלא כארגון הגג של התנועה הציונית המקומית והעדיפה את שיתוף הפעולה עם דאי"א, בשל מעמדה הרשמי, ניסיונה ומהלכה בקרב אנשי השלטון, ובמיוחד בשל אישיותו של ד"ר גולדמן וקשריו עם הגנרל פרון. ניסיונות ההשתדלות גברו לקראת ההצבעה הגורלית בעצרת האו"ם בנובמבר 1947,³² אך לא נשאו את הפרי המיוחל. כידוע, בהצבעה על תכנית החלוקה נמנעה ארגנטינה. המאמצים נמשכו גם בשנת 1948, כאשר ארגנטינה הייתה חברה לא קבועה במועצת הביטחון. ארגנטינה הכירה במדינת ישראל רק בפברואר 1949.³³

ראוי לציין כי אחר הקמתו של "הוועד למען ארץ ישראל", שמרה המועצה הציונית העליונה על אותו מעמד שהיה לה במערכת שפעלה קודם הקמת הוועדה, מעמד של "מופעל" בחוקף תפקידו. לעומתה גברה חשיבותה של דאי"א. עיקר המשא ומתן הישיר עם השלטונות נהל על ידי נציגי הסוכנות עצמם, על ידי דאי"א ועל ידי אישים שהזדהו עם הרעיון הציוני. במלים אחרות, המשא ומתן

במדינות בריטיה בארץ ולא יכול היה לשתף עוד פעולה עם הוועד: ראה בעניין זה: מבש"ן אל גולדמן, 13 בפברואר 7 באוגוסט 1946, שם. ראה גם: I.S. Wright & L.M. Nekom, *Historical Dictionary of Argentina* Metuchen 1978, pp. 248–249 קאפדבילה ראה: R. Hilton, *Who's Who in Latin America*, Stanford 1950, Vol. V, pp. 51–52. על פיריט ראה, טוב, עמ' 83–84; וכן עדותו של משה טוב, המדור לתיעוד בעל פה (112) 17, ה', משה טוב, קלטת 1690. מכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית.

32. ראה התכתבות בין ג. גולדמן למבש"ן במשך 1946, אצ"מ Z5/1087. על ביקורו של מ. טוב, 21 באוגוסט 1946, שם; מבש"ן אל גולדמן, 22 באוגוסט 1946, שם. ראה התכתבות ומברקים בין טוב למבש"ן במשך 1947, שם, Z5/3469 ו-Z5/3468; אבני, עמ' 109; טוב, עמ' 77–102; קטע מעיתון, "La Colectividad hebrea agasajo a disputados de los distintos sectores de la Nacion", *La Nacion*, 5 September 1946 (מציג גם באצ"מ Z5/1087); "דער ציוניסטישער צייטונג, 3 באפריל 1947, עמ' 7.

33. ראה אבני, עמ' 109; טוב, עמ' 77–102. הימנעותה של ארגנטינה בהצבעת החלוקה ב-1947, ייתכן שהייתה פשרה בין האינטרסים המשותפים שלה ושל ארצות ערב במוסדות בינלאומיים לבין הרצון להימנע מהצבעת נגד שתתפרש כביטוי של אנטישמיות בעיני מעצמות המערב. ראה: I. Klich, "Argentina, the Arab World and the Partition of Palestine", *Proceedings of the Ninth World Congress of Jewish Studies*, Jerusalem 1986, Division B, Vol. III, pp. 271–277. מאחר שלמאמר לא מתלוות הערות ביבליוגרפיות יש להתייחס אליו בהירות המתאימה.

התנהל על ידי ציונים ופרו ציונים, אך לא על ידי המוסדות הציוניים עצמם. פרשה זו ראויה למחקר מיוחד.

תרומתה של יהדות ארגנטינה לא הסתכמה רק במאמציה כלפי השלטונות המקומיים. שני אישים יהודיים, המשפטן ד"ר קארלוס מ. גרינברג (Carlos M. Grunberg) והסופר והעתונאי אלברטו גרשונוף (Alberto Gerschunoff) גויסו על ידי מ. טוב. גרינברג שימש כיועץ משפטי של המחלקה לאמריקה הלטינית בניו יורק החל מאוקטובר 1947. גרשונוף ניצל את קשריו עם אישים באמריקה הלטינית, ניהל אתם התכתבות ענפה בענייני ארץ ישראל וערך סיורים בארצות הללו.³⁴

ו. הקמת סניף הסוכנות היהודית לאמריקה הדרומית בכואנוס איירס

רק באוגוסט 1947 אישר הוועד הפועל הציוני את הקמתו של סניף הסוכנות היהודית לאמריקה הדרומית בכואנוס איירס. הסניף נפתח בנובמבר של אותה שנה. מתפקידו היה לטפל בענייני ארגון, הסברה, חינוך ונוער. בראשו עמד השליח אריה שיל. מבחינת התחום הגיאוגרפי, אמור היה משרד זה לשרת את ארגנטינה, ברזיל, צ'ילה, אורוגוואי, פרגוואי, בוליביה, קולומביה, אקוודור, פרו וונצואלה. בפועל, לא עלה בידו לרכז את העבודה בכל הארצות הללו בתקופה של טרום המדינה.³⁵ לצד א. שיל פעל גם שליח הנוער שלמה גרנר. בחודשים שקדמו להקמת המדינה הצטרפו אליהם השליחים י. אורי וז. חביב, שתפקידם היה לעסוק בענייני ארגון ומגביות. דומה שבחודשים המעטים שחלפו מאז ייסודה ועד להקמת המדינה, לא הספיקה הלשכה לפתח פעילות בהתאם ליעדים שנקבעו לה, ולו גם בארגנטינה לבדה. רק מאוחר יותר התחילו התכניות להתממש.³⁶ בתקופה זו, בעת שהיישוב בארץ ישראל עמד במתקפה של ארצות

34. התכתבות בין מ. טוב לק.מ. גרינברג, אצ"מ Z5/3464 ראה גרינברג אל ב. ויזור, 15 באוקטובר 1949, שם; טוב אל לוריא, 21 בינואר 1948, שם. ק.מ. גרינברג ששימש עוזרו של היועץ המשפטי של הסוכנות ד"ר י. רובינסון, שהה בניו-יורק מאוקטובר 1947 עד ינואר 1948 ושוב חזר לארצות הברית באפריל 1948. באוגוסט 1948 התמנה קצין הקשר של מדינת ישראל בארגנטינה והמשיך בתפקיד זה ב-1949. ראה התכתבות בין מ. טוב לא. גרשונוף, אצ"מ Z5/3478. על גרשונוף ראה M. Kantor, Alberto Gerchunoff, Buenos Aires 1969.

35. חוזר לפדרציות ולארגונים הציוניים בארצות הנ"ל מטעם מחלקת הארגון, 2 בנובמבר 1947, אצ"מ S5/722 (b) ר"מ S53/1432.

36. חוזר חתום על ידי מבש"ן ושיל, שבו הם מודיעים על פתיחת הסניף, אצ"מ Z4/10166. מבש"ן עמד בראש המחלקה הפוליטית, שיל - בראש מחלקת הארגון, וגרנר - בראש מחלקת הנוער. חלוקה זו השתנתה עקב הפסקת עבודתו של מבש"ן (ראה טוב אל מבש"ן, 2 בדצמבר 1947, שם, Z5/3468; א. דובקין אל אורי וחביב, 29 בפברואר 1948, שם, S53/1432; אורי וחביב אל דובקין, 29 במרס 1948, שם, S86/68; בן משה אל דובקין, בבקשת תקציב לפעולות חינוך ותרבות, 12 ביולי 1948, שם; דובקין אל בן משה על גיוס מורים לדרום אמריקה, 8 באוקטובר 1948, שם.

ערב, הטילה ההסתדרות הציונית את מלוא כובד משקלה על עריכת מגביות החירום וגייסה עבורן את כל כוחותיה, גם בארגנטינה.³⁷ חשיבות בכך שההסתדרות הציונית העולמית התגברה עקרונית על מה שהגדיר ביסטרציקי כ"שלב המס הלאומי" והחלה להקדיש את כוחותיה להרחיב את תבנית פעולתה, כאשר המטרה היא לבסס אחת ולתמיד את הציונות בארגנטינה וביבשת.

ז. סיכום

עמדתה של ההסתדרות הציונית העולמית כלפי הקיבוץ היהודי בארגנטינה לפני קום המדינה שיקפה את עמדתה כלפי כלל הקיבוצים היהודיים ביבשת הלטינו-אמריקנית. ארגנטינה הייתה המדינה החשובה ביותר בשל גודל אוכלוסייתה היהודית, תרומתה לקרנות הציוניות וחיי הקהילה שלה. במשך ארבעים שנה היו היחסים בין ההסתדרות הציונית העולמית לבין יהודי ארגנטינה סטטיים והתבססו כמעט באופן בלעדי על גיוס תרומות. גרמו לכך המרחק הגיאוגרפי ממרכז העשייה הציונית וחוסר חשיבותה של ארגנטינה מבחינה מדינית. התהליך שהביא לשינוי התחיל בעשור שקדם להקמת מדינת ישראל והיה בעיקרו פרי נסיבות חיצוניות, בלתי תלויות בקהילה המקומית. אבדן קהילות אירופה שאיר חלל ריק, שעורר התעניינות גוברת בקיבוצים יהודיים מוכרים פחות, ורק אז החלה ההסתדרות הציונית העולמית להעריך את הפוטנציאל הטמון ביהדות ארגנטינה, מעבר לתרומתה הכספית. היחס לקהילת ארגנטינה נקבע קודם כל מנקודת ראות של האינטרסים הצרים של התנועה הציונית עצמה. חיזוק התודעה היהודית והציונית נועד בראש וראשונה כדי לזכות בתמיכה המוסרית והחומרית של הקהילה, ורק בעקיפין כדי לחזק אותה. ההתעניינות בקהילה זו גברה משהפכו מדינות אמריקה הלטינית לגורם בעל משקל במדיניות הציונית. חשיבותם של הקיבוצים היהודיים בדרום אמריקה גברה אפוא הודות להשפעתם האפשרית על הממשלות בארצותיהם.

בתקופה הנדונה היו היחסים בין ההסתדרות הציונית העולמית לבין הקהילה היהודית בארגנטינה חד-צדדיים בעיקרם, ומה שההסתדרות הייתה מוכנה להעניק לקהילה היה פוקנציה של הצרכים שלה עצמה. שלב ההדדיות, מנקודת הראות של ההסתדרות הציונית העולמית, החל מאוחר יותר, רק כאשר התנועה הציונית הכירה באחריותה לגורל התפוצות, כלומר, כאשר בנוסף לאמרה ההרצליינית "לכבוש את הקהילות" היא פעלה לפי האמרה שענתה על צורכי המחצית השנייה של המאה העשרים: "להציל את הקהילות".

37. א. שיל אל ג. הירש, 31 בדצמבר 1947, אצ"מ S25/1578; שיל אל דובקין, 12 בפברואר 1948, שם, S52/1432 (b); דובקין אל י. אורי וז. חביב, 29 בפברואר 1948, שם.